

7. Трофименко Т. Трагедія на три дії. Голодомор в українській літературі. *Дніпро*, 2011. №1. С. 156–159.

Віннічук Алла Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

ДЕРКАЧОВА
Ольга

ВТРАЧЕНИЙ СВІТ У
ЧОРНОБИЛЬСЬКИХ
ОПОВІДАННЯХ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Анотація. У статті проаналізовано оповідання Євгена Гуцала зі збірки «Діти Чорнобиля» та висвітлено особливості зображення світу дитини після чорнобильської катастрофи. Зазначено, що у цих творах показано наслідки трагедії через ті вимушені та невідворотні зміни, які переживають та проживають персонажі. Серед них – втрата рідного дому, друзів, батьків. Зроблено висновки, що світ маленького героя у цих творах – це світ після втрати, в якому його майбутнє нечітке та непевне, для дорослих персонажів – це світ страху через нерозуміння можливих наслідків екологічної катастрофи.

Ключові слова: Чорнобиль, катастрофа, екологічна криза, світ дитини, втрачений світ, самотність, природа.

Abstract. The article analyzes Yevgeny Hutsal's story from the collection «Children of Chernobyl» and highlights the features of depicting the world of a child after the Chernobyl disaster. It is noted that these works show the consequences of tragedy through the forced and inevitable changes experienced and experienced by the characters. Among them is the loss of one's home, friends, and parents. It was concluded that the world of the little hero in these works is a world after loss, in which his future is unclear and uncertain, for adult characters it is a world of fear due to a lack of understanding of the possible consequences of an ecological disaster.

Key words: Chernobyl, disaster, environmental crisis, child's world, lost world, loneliness, nature.

Питання втраченого світу українцями особливо гостро зазвучало після 24 лютого: втрата найближчих і найдорожчих, втрата домівок, ті відчуття, коли усе те, що ти мав, стає колишнім, до якого більше нема вороття, ще довго болітимуть. Про цей втрачений світ та способи подолання травми сучасна література вже говорить і ще багато скаже,

як свого часу говорила про інші втрачені українцями світи. І звісно ж, зринає і зринатиме питання, як говорити про це, а говорити важливо та необхідно, з дітьми. Прикладом того, як розмовляти з маленьким читачем про втрати та смерть може стати дитяча проза Євгена Гуцала, зокрема збірка «Діти Чорнобиля», яка побачила світ у 1995 році і де зазвучала гостро не лише тема екологічної катастрофи внаслідок аварії на ЧАЕС, а й ідеї втраченого світу, неможливості повернення свого колишнього життя, переживання втрат теперішніх та майбутніх. Маленькі герої чорнобильських оповідань Євгена Гуцала втрачають своє колишнє життя, їх вирвано з їхніх звичних умов, немає колишніх друзів, школи, іграшок, вони опиняються серед нових людей та повинні адаптуватися до нового життя, часто крихкого і недовговічного. Вони інші, ці діти Чорнобиля – доросліші, самотніші, часто живуть із відчуттям неминучої смерті.

До текстів цієї книги літературознавці зверталися неодноразово, говорячи про трагедію маленького героя внаслідок чорнобильської катастрофи [1], символіку імен головних героїв збірки [6] чи лінгвокультурну природу концептів оповідань [2]. Віталіна Кизилова зазначає: «Апеляція до світу дитини у творчості письменника не випадкова: дитинство ж бо є першоосновою людського життя, завдяки вродженому інстинкту відчувати добро і зло, щирій наївності, емоційній простодушності й довірливості, умінні бачити звичайні речі як незвичайні руйнуються будь-які ідеологічні табу, відкривається можливість поглянути на нескінченний світ, вивищитися над буденною сірістю, моральною забрудненістю, увиразнивши при цьому контраст дитячого й дорослого світобачення і світосприйняття» [4].

У збірці маємо такі оповідання: «Скажений чорнобильський собака», «Чорнобильська дівчина Калина», «Плач у мороку ночі», «Рудня», «Зозуля», «Дитя від стронцію», «Різдвяне оповідання». При чому заголовки більшості з них натякають на тематику творів і відповідно налаштовують реципієнта емоційно, адже про Чорнобиль – це про біль, про втрати, про катастрофи, і не тільки масштабні, а й особисті, а ще про людяність, порядність, любов і спробу зберегти крихкість буття.

Проте починається збірка не з драми людини, а з драми собаки Пальми, яку залишили господарі прив'язаною до дерева, тікаючи з Чорнобиля : *«То ж чорнобильські люди її загубили, ген отам за селом прив'язали до верби. Прив'язали – а самі гайда машиною світ за очі від Чорнобиля та від своєї суки»* [3, с. 7]. Пальма знаходить прихисток і любов у новій родині хлопчика Грицька, якому байдуже, що у неї *«й око сліпе, й крива лапа»* [3, с. 3]. Проте дорослі не такі безапеляційні у своїй любові до нової мешканки села: страх, що Пальма скажена, що опромінена і може заразити людей, страх, якими народяться цуценята у Пальми. У Грицька інший страх: що з його Пальмою щось може трапитися лихе або дід Кирило втопить їх, як пропонував Грицьковій матері. *«Вдаючись до частого використання ефекту ока камери, за Навроцькою, всевідний наратор вимальовує деталі спілкування дитини зі світом природи (...). Мікросвіт старої Пальми та маленького хлопчика – образ-символ істинної дружби: обидва здатні без вагань прийти на допомогу один одному, захистити, коли є загроза життю, врятувати від неминучої втрати. Світ дитини, візуалізований крізь ефект ока камери, оживлений голосами персонажів, матеріалізованими в експресивних діалогах – зразок доброти, духовності, здатності бути Людиною»* [7]. Хлопчик дарує їй новий світ замість того, який у неї був до чорнобильської трагедії. Ймовірно, кращий. Кірсева зазначає, що *«ім'я головного героя буквально означає той, хто не спить, пильнує. Особливості значення імені хлопчика ми можемо побачити в нього характері, поведінці, ставленні до всього живого»* [6]. І він пильнує Пальму, зранені берези і той світ, частиною якого він є та частиною якого стає Пальма.

Історія першого і, на жаль, драматичного, кохання зворушливо змальована в оповіданні *«Чорнобильська дівчинка Калина»*. Дівчинка Калина так про себе розповідає: *«Ми сюди приїхали з Чорнобиля, я тепер живу у баби Явдохи, а батьки десь поїхали на заробітки, бо в цьому селі для них немає роботи»* [3, с. 23]. Фактично, це все, що ми знаємо про втрачений світ Калини. Вона не розповідає, як вони жили з батьками, про свій колишній дім, друзів, іграшки. Але дівчинка опиняється сама, її колишній світ безповоротно втрачений, проте попереду ще страшніша втрата – дівчинка невиліковно хвора. Ця

самотність неодноразово підкреслена автором: вона завжди сама, проте ніколи не скаржиться та не нарікає. Любомир з мамою намагаються підтримати та допомогти їй, оточивши турботою. Хлопчик також намагається познайомити дівчинку з його, а тепер і її світом: качині гнізда в очеретах, лебеді біля річки, пророк Ілля на колісничі, каштан, що зацвів восени. Проте та відмовляється: «Й так йому шкода, що скоро літо мине, вже минає, а вона так нічого й не побачить, бо її годі витягнути з хати» [3, с. 31].

Можливість Калини бідати, радіти життю, бути такою ж, як її однолітки, лишилася десь там, у квітневому Чорнобилі, як і дівчинки Катрі з оповідання «Різдвяне оповідання», яку тітка Онися називає «гореньком чорнобильським»: «Була б твоя мати, вона б тебе одягнула, а так переставилася сердешна. Й батько переставився. Й чого люди почали так мерти після того Чорнобиля? І не були там, а однаково. Такі здорові, тільки б жити, а вони взяли й покинули тебе на діда Ілька» [3, с. 99]. Чорнобильська катастрофа вривається в життя дівчинки, залишаючи її круглою сиротою. І справжня драма розгортається тоді, коли дівчинка відмовляється одягнути обновки, оскільки це речі, які вона приготувала собі на смерть. «Спершу тітка наче не чує сказаного, далі повільно випростовується біля скрині і, прикусивши губу, примружено дивиться на Катрю. Причулося чи не причулося? Ні, не причулося. І вона боїться почутого. Проте за якусь хвилину вдає, що нічого й не чула, що дівчина нічого й не казала» [3, с. 100]. «Такі діти не мруть», – намагається переконати себе та Катрю тітка Онися. Знову перед нами самотня дівчинка, про минуле життя якої знаємо лише те, що вона втратила батьків та що одна з її подруг невиліковно хвора.

І знову вона сама, як і Калина. Калина живе з бабусею, Катря з дідусям, але вони не оприсутнені у творі безпосередньо, відтак дитяча самотність сприймається ще гостріше. Як і в попередньому оповіданні, Катрю пробують вивести у світ, в якому вона змушена була опинитися, познайомити з ним, і вона погоджується, але дуже неохоче, переконана, що їй недовго ще тут бути.

Важливу роль у цьому творі відіграє колористика. Дівчинка в оточенні темних кольорів, незважаючи на те, що зима, сніг, Різдво: «Чорні води чорної ночі й не схлюпнуться, далека зірка не залебедіє

розлитим промінчиком у безвістях глухого мороку» [3, с. 93]; «За широкими вікнами хати темніє ліс» (3, с. 93); «Їх не видно поміж чорних дерев» [3, с. 95]; «Катря вглядається в темні хащі лісу, де щойно бачила лося, але поміж дерев гусне глухий, непроглядний морок...» [3, с. 103]; «Й вони, схилиючи голови вбік від вітру, йдуть голою піщаною дорогою через ліс, що тоне в чорних водах денного мороку...» [3, с. 103]. І тому таким контрастним видається колір одягу, що дівчинка приготувала собі на смерть: червона блузочка, голуба вовняна кофтинка, зелені рейтузи, біла шапочка. До речі, блакитний колір присутній і в оповіданні «Чорнобильська дівчина Калина» – мама Любомира купує для Калини блакитну хустину. Вважається, що цей колір символізує ніжність, вірність, а ще недосягну небесну блакить, повітря, воду, здоров'я. Здоров'я, яке так потрібно було головним героїням цих оповідань. У блакитній сорочці і Савка-Савка (герой оповідання «Рудня»), що трагічне гине на болотах Рудні.

Сам на сам із новим світом опиняється і Миколка, батьки якого «подалися на роботу в колгосп», а він лишається з бабусею, що тяжко хворіє: «Е-е, скільки тієї ночі, а мені спочивати хочеться весь час. Рученьки в мене болять, ніженьки болять, голівонька болить. – Вона розглядає чорні долоні. – А все то радіація, подивися». «В баби такі страшні руки, може, то справді радіація пов'їдалася?» [3, с. 67]. «Забрала радіація в баби і силу, і пам'ять, – гірко думає Миколка. – Товче воду в ступі й товче. Але ж не винувата, що така... Стала такою». Згодом читач дізнається, що родина Миколки переселена з Чорнобиля: «Від цегляного будиночка, в якому живуть вони, чорнобильські переселенці, повз інші такі самі цегляні будиночки, в яких також перебувають-бідують переселенці з Чорнобиля, повз понуру будівлю колгоспного корівника Миколка біжить на сільську околицю» [3, с. 69]. Євген Гуцало не показує минуле, втрачене життя, Миколки та його родини, але показує, що у новому йому несолодко, адже тут усе чуже, ще й однолітки підсміюються:

– А нащо тобі зозуля? – питає дівчинка. – Хіба ти не чув зозулі, не знаєш, як вона кукає?

– Та чув, – нітється Миколка.

– А ти часом не переселенський?

- Переселенський.
- А-о, тоді все ясно.
- Що ясно? – бурмоситься він.
- Переселенський.
- А як переселенський, то що?
- Переселенський, того й за зозулею бігашп.

У Миколки звідкись береться лють – і на цю зеленооку дівчинку, яка стоїть над копанкою, де плавають качур та качка, і ще на щось, і ще на щось!

– А ти знаєшп, чого я бігаю за зозулею? – кричить він.

– Знаю.

– Чого?

– Бо ти переселенський! – сміється дівчинка, блискаючи щербатими зубами.

– Та я... Та в мене...

Миколці хочеться багато сказати за всі їхні кривди, а найперше – за хвору бабу Оришку, якій сьогодні зозуля так мало накувала літ, лише раз кукнула. Та десь пропали всі слова, лише від гніву стискаються кулаки. Він ладен кинутися на кривданицю, та дівчинка вмить зривається з місця – і вже вона біжить через город, і вже коло хати, і вже ховається в сінях.

Миколка міцно заплющує очі, аби не бризнули сльози. Його в цьому чужому селі, куди вони переселилися, ще ніхто не ображав так, як ця... жаба зелена. Авжеж, вона – жаба зелена, бо в неї зелені очі. Жаба зелена, жаба зелена! [3, с. 71–72].

Усе тут не так: немає друзів, немає рідного дому, важко хвора бабуся. Ще й зозуля не накувала їй довгих-довгих літ життя. Якщо на початку твору Миколка відчуває роздратування до бабусі, то згодом його почуття змінюються, адже бабуся – це спогад, зв'язок із тим втраченим світом, який знищила чорнобильська катастрофа: «Живіть, бабо Оришко, довго-предовго, живіть сто років і ще за сто років, і хай живуть з вами всі казки, які ви ще маєте розказати, і всі пісні, які ви ще маєте проспівати» [3, с. 77].

Безповоротно змінюється світ і для дівчинки Мар'яни (оповідання «Дитя від стронціо»): помирас від отруєння стронцієм її рідний брат, а

його дружина не наважується на народження дитини і робить аборт: «...а тебе хто посміє осудити, що ти, вдова в двадцять три роки – аборт зробила? Ой, жалко, хто ж каже, що не жалко, а якщо воно без руки вродиться чи паралітик? Бо люди всяке балакають, ой, всяке за те чорнобильське лихо. Василь від того стронцію помер, чи від цезію (...). А дитя хіба не від нього? Бо ж дитя від стронцію, чи від цезію, я й не знаю» [3, с. 89]. Дівчина сумує за братом, не розуміє, що трапилося: «І чому його не стало, чому? І де взявся Чорнобиль, що забрав нашого Василя? Як він гасив ту радіацію, що його спалило?» [3, с. 80]. І ніхто не розуміє. Адаже тоді ще мало хто розумів справжні наслідки катастрофи.

Якщо для маленьких героїв інших оповідань Гуцала втрачено світ, який вони мали до чорнобильської катастрофи, вони змушені шукати новий дім, нових друзів, то для Мар'яни ці втрати іншого характеру. Чорнобиль вривається в її життя, забирає брата та ненародженого племінника, як забере він життя і в ненародженій дитині головної героїні оповідання «Плач у мороку ночі», яка боїться, що у неї народиться хвора дитина: «Я не хочу народжувати мутанта. Навіть коли від тебе народжу не мутанта, а здорову дитину, то однаково від неї в третьому, в п'ятому чи в сьомому поколінні – народиться мутант. Це неминуче» [3, с. 45]. Світ Олени начебто й не змінився, але страх наслідків екологічної катастрофи вимордовує її: вона прагне втечі, хоче зробити аборт.

Екологічна катастрофа руйнує життя не лише тих, хто опинився в її епіцентрі. Герой оповідання «Рудня» Савка-Савка розшукує свого собаку і йде на Рудню: «Ген, за горбами, видніють труби заводу на околиці райцентру, вдень і вночі кадять димом. Коли вітер віс сюди, на Рудню, та коли принохатися – заводський дим смердить отруйними їдучими запахами. (...) В селі знають, що на Рудню ходити не можна, щоб не задихнутися чи водою не отруїтися» [3, с. 57–58]. Хлопчик бачить хворих і недужих ворону, коня, зайця, сам відчуває задуху, але не зупиняється, адже йому треба знайти свого собаку. І зрештою, гине на отруйному болоті. І це не кінець трагедії, адже «ген унизу біжить дівчинка в білому, й чорний собака біжить за дівчинкою (...) Біжать на болото. Біжать на Рудню» [3, с. 65].

У збірці оповідань «Діти Чорнобиля» Євген Гуцало показує наслідки чорнобильської трагедії через вимушені та невідворотні зміни, що стаються з маленькими персонажами: вони втрачають свій дім, друзів, батьків. І от-от можуть втратити життя. Як зазначає Навроцька, «... у малій прозі Є. Гуцала вбачаємо два способи сприйняття й відображення дійсності – ліричний (суб'єктивний) та епічний (об'єктивний)» [8]. Герої тонко відчувають природу, мислять себе частиною її, життя без неї неможливе, тому такою контрастною постає чорнобильська катастрофа, що нищить саме життя та людські долі. У природі шукають розради маленькі герої, через неї намагаються ввести в новий світ тих, хто втратили своє минуле життя, вони спостерігають за природою, що лишилася єдиною константою їхнього життя.

Діти Чорнобиля – це не лише про тих дітей, які намагаються адаптуватися до нового життя, а й про тих, хто так і не народився через страхи дорослих, певні упередження та недостатню обізнаність із тим, із чим їм довелось зустрітись. Чорнобильська катастрофа на одних героїв впливає безпосередньо: вони стають переселенцями, борються не лише за виживання, а й за здоров'я; інші намагаються допомогти їм чи підтримати; ще інші розуміють, що вцілілим важливо триматися разом і берегти один одного. Втрачають свій колишній світ не лише люди, а й тварини, як-от собака Пальма, але для неї світ новий кращий: вона знаходить любов та опіку, народжує здорових цуценят, про яких подбають. У людей складніше і драматичніше усе: їх неможливо захистити від них самих. Вони не є покинутими, але вони самотні, а ще не почувуються щасливими. Про щастя згадується лише один-єдиний раз стосовно Пальми, яка щасливо дивиться, щасливо всміхається, про радість – фактично тричі: Грицько радіє, що у нього є своя собака, а Любомир та Калина сміються, бо їм видаються дивними імена один одного, а Мар'яна радіє, що у неї от-от народиться племінник. У двох останніх випадках радість нетривка і змінюється болем та тугою. Здебільшого герої зображені у тривожних ситуаціях: Грицько хвилюється за Пальму («Скажений чорнобильський собака»), Любомир за Калину («Чорнобильська дівчина Калина»), Олена боїться народжувати і жити у цьому світі («Плач у мороку ночі»), Савка-Савка хвилюється, що не може знайти свого собаку, лякається німеччин та

хворих тварин («Рудня»), Миколка боїться за свою бабусю («Зозуля»), Мар'яна переживає втрату ненародженого племінника («Дитя від стронцію»), Катря бачить тривожні сни («Різдваєне оповідання»).

В аналізованих нами оповіданнях присутні три групи персонажів: ті що втратили свій світ (Пальма, Калина, Миколка, Катря), ті що допомагають цим героям (Грицько, Любомир) та ті, на кого Чорнобильська катастрофа вплинула опосередковано (Савка-Савка, Олена, Мар'яна, Ганна Михайлівна).

Герої Євгена Гуцала майже ніколи не говорять про той минулий, втрачений світ, хіба що окреслюють кількома штрихами, не порівнюють його зі світом новим, але читач, особливо зараз, може уявити рівень втрат і болю від розуміння неможливості повернення. Інші намагаються допомогти їм адаптуватися у нових реаліях та умовах, щось герої приймають, щось ні у силу обставин. Це світ, у якому більше немає рідних людей (їх забирає або смерть, або вимушені пошуки заробітку), та й для самих героїв він нетривкий (хвороба Калини, підготовка до смерті Катрі, загибель Савки-Савки). Це світ занадто швидкого дорослішання і змін. А ще світ самотності, що пронизує кожен твір зі збірки, передає невимовну тугу за тим, що було, і за тим, чого так і не станеться.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Голубовська І. Трагедія маленьких українців у збірці Євгена Гуцала «Діти Чорнобиля» (до 80-річчя письменника). <https://cutt.ly/S7cwVh5>
2. Гоменок О. Лінгвокультурна природа концепту «Калина» у прозових творах для дітей Є. Гуцала. <https://lingvokulturna-priroda-kontseptu-kalina-u-prozovih-tvorah-dlya-ditey-e-gutsala>
3. Гуцало Є. Діти Чорнобиля. Київ : Соняшник, 1995. 104 с.
4. Кизилова В. Тема природи у творах Євгена Гуцала для і про дітей. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017. № 8. С. 235–242.
5. Кіресва М. Значення кольору у збірці оповідань Євгена Гуцала «Діти Чорнобиля». *Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. Вип. 7. Івано-Франківськ, 2021. С. 91–99.
6. Кіресва М. Символіка імені у збірці оповідань «Діти Чорнобиля» Євгена. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Херсон, 2021. С. 222–225.

7. Лучицька М. Наратив дитячого світу оповідання Є. Гуцала «Скажений чорнобильський собака»
https://journal.kdpu.edu.ua/world_lit/article/view/1255/1241

8. Навроцька Н. Мала проза Євгена Гуцала. Поетика жанру.
<http://surl.li/gfiol>

Деркачова Ольга Сергіївна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

ЗЕЛЕНЕНЬКА

Ірина

**ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНИЙ
ЛАД ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА ГУЦАЛА**

Анотація. Лірична манера письма типового відлігівця Євгена Гуцала нагадує експериментальне панно з класичними та народними мотивами, що примхливо й дотепно переплетені, у залежності від настроєвості, від бажання самого автора конструювати чи писати стихійно, наслідувати християнські ідеали чи проспелувати навколо історії та філософії, дивувати читача чи сповідатися йому в традиційній та дивній образності, завершувати панно чи залишати його відкритим для домислів.

Ключові слова: модернізм, поколіннєві переживання, неоромантизм, символізм, лірика.

Abstract. The manner of Yevgeny Hutsal's lyrical writing, who is considered a typical representative of Khrushchev's thaw, resembles an experimental panel with classical and folk motifs, which are whimsically and wittily intertwined depending on the mood, on the author's own desire to construct or write spontaneously. , imitate Christianity, ideals or wander through history and philosophy to surprise the reader or confess to him traditional and strange images, complete the picture or leave it open for reflection.

Key words: modernism, generational experiences, neo-romanticism, symbolism, lyrics.

Постановка проблеми. Поезія типового відлігівця Євгена Гуцала не є надто численною, однак письменник випрацював ліричну манеру впродовж усього життя, розпочавши писати вірші ще зі шкільної лави, згодом згадуючи це в розмові з Миколою Жулинським: «Один із перших вмістила шкільна стінгазета, це був мій п'ятий чи шостий клас. Вірш називався «Червоний прапор» [4]. У численній спадщині Євгена